

MIȘCĂRILE ȚĂRĂNEȘTI DE PE DOMENIILE BEIUȘ, VAȘCĂU ȘI BELIU DE LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

de
GHEORGHE GORUN

Prin *Diploma leopoldină* din 1693, cele trei districte românești din sudul Bihorului — Beiuș, Vașcău și Beliu —, sînt restituite, odată cu toate bunurile care le aparținuseră odinioară, episcopiei catolice din Oradea. Cele trei domenii erau compuse, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, din trei ȋrguri (Beiuș, Vașcău și Beliu), 124 de sate și 17 predii¹.

După reconstituirea latifundiilor sale — ajunse în stăpînirea altor feudali în cursul celor aproape 150 de ani cît a fost eliminată din viața Bihorului —, episcopia se arată preocupată de organizarea domeniilor în vederea realizării unor venituri cît mai mari. Se construiesc cîteva întreprinderi cu caracter manufacturier (la Beiuș, Finiș, Vașcău, Drăgănești, Pociovești, Beliu etc.), a căror producție era destinată în mare parte pieței². În agricultură — ramura dominantă a economiei domenii-

---

¹ Ileana Șuta, *Organizarea domeniului episcopiei catolice din Oradea în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în Lucrări științifice, Istorie-științe sociale-pedagogice, Oradea, 1972, p. 76 și urm.*

² Vezi în acest sens Ana Ilea, Ioan Popovici, *Fierăria de la Vașcău în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în Crisița, III, Oradea, 1973, p. 199—217; Veronica Covaci, Manufactura de sticlă din Beliu în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în Crisița, III, Oradea, 1973, p. 219—234; Ioan Popovici, Manufacturile de fier de la Pociovești și Drăgănești din comitatul Bihor (1738—1753), în Bihorea, 1976, Oradea, 1977, p. 75—124; Ana Ilea, *Dezvoltarea industriei manufacturiere în Bihor în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, comunicare susținută la sesiunea științifică în cinstea aniversării a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent condus de Burebista, de la Muzeul Țării Crișurilor, la 31 martie 1978 și mai vechea lucrare a lui Kárfi Ödön, Adatok a száldobágyi üveghuta történetéhez (1736—1743) (Date privitoare la istoria manufacturii de sticlă de la Săldăbașiu (1736—1743), în Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, IX, Budapesta, 1902. Date mai mult sau mai puțin însemnate se mai găsesc în unele lucrări publicate în Magyar Gazd. tört. Sz., de la sfîrșitul secolului al XIX-lea (datorate lui Karlowski Endre, Mayer Gyula, Takács Sándor ș.a.). Vezi și Surdu Bujor, Contribuții la problema nașterii ma-**

lor —, episcopia a încercat să obțină creșterea veniturilor printr-o accentuare progresivă și sistematică a exploatării. Curba ascendentă a exploatării atinge punctul culminant la sfârșitul deceniului al cincilea al secolului al XVIII-lea, când au izbucnit pe cele trei domenii intense mișcări țărănești (1749—1751), care se înscriu între mișcările premergătoare mării răscoale a țăranilor din 1784—1785, condusă de Horia, Cloșca și Crișan.

Aceste mișcări nu sînt total necunoscute istoriografiei. Primul studiu dedicat acestora îl datorăm istoricului H. Balázs Éva, dar destul de deficitar sub raportul informației³. În ultimii ani, mai mulți autori au făcut referiri la aceste mișcări⁴, dar numai Ioan Popovici pare ceva mai bine informat⁵.

Accentuarea exploatării și abuzurile comise de oficialii domeniali duc la o puternică alterare a situației economice a iobagilor de pe cele trei domenii. Conștienți de faptul că o plîngere adresată episcopului nu numai că nu le va îmbunătăți situația, ci va fi urmată de represalii, iobagii de pe domeniul Beiușului se decid a adresa împărătesei Maria Tereza un memoriu care să conțină doleanțele lor. În primele zile ale lunii octombrie 1749, o delegație compusă din mai mulți țărani, înmînează împărătesei actul respectiv, primul dintr-o serie mai mare de memorii adresate tuturor forurilor competente a interveni în vederea rezolvării solicitării lor⁶. Acest memoriu descrie, cu lux de amănunte, atît starea lor economică anterioară, din primul sfert al secolului al XVIII-lea, cit și aceea, deosebit de grea, de la mijlocul secolului al

---

nufacturilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea, în Anuarul Institutului de istorie din Cluj, VII, Cluj, 1964, p. 147—237, de fapt prima sinteză din istoriografia noastră dedicată acestei teme și care introduce în circuitul științific aceste întreprinderi manufacturiere.

³ H. Balázs Éva, *A váradi püspökség jobbágyainak megmozdulása a 18. század közepén* (Mișcarea iobagilor episcopiei din Oradea de la mijlocul secolului al XVIII-lea) în *Századok*, vol. 84, nr. 1—4, Budapesta, 1951, p. 320—332. Autoarea cunoaște numai două memorii ale iobagilor către Maria Tereza, dispozițiile Consiliului Locumtenențial și cîteva rapoarte ale administratorilor domeniali adresate episcopului, recunoscînd faptul că nu are știință de alte memorii, adresate episcopului sau comitatului (p. 321).

⁴ Virgil Maxim, *Mișcări sociale la românii bihoreni de pe Valea Barcăului și districtul Luncii (1692—1723)*, în *Lucrări științifice, Seria istorie, Oradea, 1973, p. 64; Veronica Covaci, Manufactura de sticlă din Beliu...*, în *op. cit.*, p. 230 și urm.; Gheorghe Gorun, *Implicații sociale și economice ale ocupației militare austriece în Bihor în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Crisia, VIII, Oradea, 1978, p. 138*

⁵ Ioan Popovici, *Manufactura de fier de la Pocioveliște și Drăgănești...*, p. 109 și urm. Se pare că autorul nu cunoaște studiul Evei Balázs.

⁶ Arhivele Statului Oradea, (în continuare Arh. St. O.), *Iond Episcopia romano-catolică Oradea. Acte economice*, dos. 2324, f. 195—198

XVIII-lea, motiv pentru care ne propunem a ne ocupa de el mai îndeaproape⁷.

Prima parte a petiției se referă la cadrul geografic dificil în care locuiesc, nepuțința de a se întreține numai din munca pământului, care este nu numai sărac, dar și insuficient. Din acest motiv, dar mai ales pentru a putea plăti dările către episcop, ei sînt obligați a pleca în cursul verii, în cîmpie, la coasă și la seceriș, muncind în parte⁸.

Partea a doua conține principalele puncte ale înțelegerii încheiate în 1722 între iobagi și episcopul Emeric Csáki, care reglementa raporturile dintre cele două părți. În afara dijmei, fixată global pe întregul domeniu, țărani erau obligați să lucreze două grădini și o pășune, să trimită o sută de coși la Oradea timp de o săptămînă, să îndeustuleze castelul din Beiuș cu lemne de foc pe timp de un an. În înțelegere se preciza că iobagii nu puteau fi obligați la alte munci în afara celor menționate. Țărani aveau dreptul la ghindărit în pădurile domeniiale, olătind în schimb dijma din porci, transformată în bani. Locuitorii domeniului Beiuș precizau că episcopul Csáki a respectat întru totul înțelegerea, necazurile lor datînd din vremea urmașilor acestuia⁹.

Partea a treia — cea mai dezvoltată — se ocupă cu realitățile contemporane, afirmînd că înrăutățirea situației lor se datorează pe de o parte nerespectării înțelegerii de la 1722, iar pe de altă parte abuzurilor comise de oficialii domeniiali. Obligațiile sînt mult mai numeroase, necunoscute în urmă cu trei decenii: 4 florini de localitate drept răsкупoarăre a obligației de a da piei de vulpe și jder; 16—17 florini de localitate pentru răsкупoarărea dreptului de circiumărit; 9—10 florini de localitate pentru întreținerea soldaților domeniiali; 6 mariași pentru fiecare cazan de fierț țuică; 3 florini de fiecare moară; 1—2 florini în schimbul hameiului datorat, necesar fabricării berii; bani pentru întreținerea notarului domenial. Cu notarul iobagii au foarte multe necazuri. În afara faptului că trebuie să-i plătească cîte 2 florini de fiecare dată cînd merge într-un sat cu ocazia instalării juzilor sătești, sau pentru reglementarea unor probleme ale comunității, tot ei îi plătesc acestuia salariul, în schimb nu le întocmește nici un act fără ca iobagii să-i plătească noi taxe. Provizorul a interzis pescuitul în Criș pentru nevoile iobagilor. Dacă soseau la Beiuș clerici sau demnitari episcopali, iobagii trebuiau să dea alimente — viței, miei, găini, rațe, curcani, giște, unt, smîntînă, lapte —, iar dacă vreun funcționar domenial pleca într-o călătorie, domeniul trebuia să-i dea acestuia sume foarte mari — 100—150 de florini — drept cheltuieli de drum.

⁷ În plus, această primă plingere este cuprinsă integral în cea de-a doua, din anul 1750, care a fost apoi întregită cu doleanțele specifice locuitorilor de pe domeniile Vașcău și Beliu, constituind platforma de luptă și de revendicări ale iobagilor în tot cursul mișcărilor

⁸ Arh. St. O., *Iond Episcopia romano-catolică Oradea. Acte economice*, dos. 2324, f. 195

⁹ *Ibidem*, f. 196

Abuzurile comise de oficiali, cu sau fără știința și aprobarea episcopului, sînt foarte numeroase. Înțelegerea fixa ca de fiecare vacă să se predea 1 *itză* de unt, dar aceștia luau 1,5 *itze*, sau cîte un mariaș. Dreptul la ghindărit este anulat în mod abuziv, dar dijma din porci este menținută în continuare, ba chiar majorată la 4 pollure. Ghindăritul este permis în zone special desemnate, în schimbul unei taxe de 8 pollure de animal. Funcționarii destinau ghindăritului pentru țărani zonele cele mai sărace, pe care animalele iobagilor le epuizau în scurtă vreme, aceștia fiind nevoiți a cere noi locuri de ghindărit, pentru care trebuiau să plătească alte 8 pollure. Dacă păstorii plecați cu animalele prin pădure făceau foc, erau amendați cu 8 groși de vatră. În afara dijmei, iobagii erau obligați să dea provizorului domeniului din Beiuș porci îngreșați. La vînătorile organizate de oficiali, iobagii trebuiau să meargă ca hăitași, uneori cîte 2—3 zile în șir, indiferent de celelalte obligații ale lor. În cazul în care vînătoarea se încheia fără rezultat, iobagii trebuiau să plătească despăgubiri.

Cele mai grave abuzuri sînt comise însă în legătură cu manufacturile de prelucrarea fierului și de bore. Nefiind cuprinse în înțelegerea din 1722, condițiile de participare la munca de construire și întreținere a acestora au fost stabilite printr-un acord verbal între iobagi și prefectul bunurilor episcopale, care promisese că toate muncile prestate vor fi plătite. Dar această înțelegere nu a fost repectată decît la început, în timpul construirii lor. Apoi toate muncile plătite au fost transformate în obligații, desigur cu asentimentul episcopului.

Cresc și obligațiile țăranilor de întreținere a castelului din Beiuș și a episcopiei din Oradea. Măsurile de sporire a producției și de rentabilizare a economiei domeniului au constatat în aruncarea în spatele iobagilor a tuturor muncilor de pe pămînturile alodiale, care nu se mai plătesc. La acestea se mai adaugă foarte multe obligații noi, legate de politica de construcții masive de la Oradea și Beiuș, pentru care iobagii sînt obligați să taie și să transporte lemne și piatră de construcție, cu uneltele și mijloacele de transport proprii. „Trebuie să mergem în munți, după lemne de construcție, în locuri unde nu a călcat încă picior de om și unde pentru a scoate un singur copac, trebuie să tăiem alții o sută, iar pentru a-l scoate afară, trebuie să-l cărăm cu brațele”¹⁰. Pierderile de animale de tracțiune ale iobagilor — principalele lor mijloace de muncă în condițiile terenului dificil caracteristic districtului — sînt imense, pe de o parte din cauza muncilor prea grele, iar pe de altă parte din cauza abuzurilor funcționarilor și soldaților domeniului, care confiscă animalele țăranilor decedați, plătind pentru ele sume mai mult simbolice. Soldații și-au făcut un obicei din a confisca de la țăranii veniți la tîrg caii mai buni, pe care îi foloseau apoi în scopuri personale, supunîndu-i la eforturi pînă mureau, țăranii fiind obligați să le plătească acestora prețul lor.

¹⁰ *Ibidem*, f. 197

În încheierea memoriului, iobagii relatează un fapt care ilustrează maniera în care tratau funcționarii domeniiali pe țăranii iobagi din districtul Beiușului. Actul înțelegerii din 1722 și urbanitul întocmit cu acea ocazie au fost predate de un șpan, „om hain”, funcționarilor domeniiali care îl mituiseră. Din acel moment funcționarii „se poartă cu noi așa cum le place”, fără nici o limită. Nemaiputînd îndura și, avînd în vedere faptul că s-au mai adresat episcopului în două rînduri, dar fără nici un rezultat pozitiv, iobagii o roagă pe Maria Tereza să găsească soluția ușurării lor de prea multele sarcini care îi apasă, avertizîndu-i totodată pe oficiali să se poarte mai îndurători cu locuitorii domeniului.

Iobagii anexează memoriului un post-scriptum, care îl acuză direct pe episcopul Forgách, ca principal autor al asupririi la care erau supuși. În cursul anului 1749 — vara?, în orice caz memoriul era deja gata redactat —, din dispoziția episcopului, au fost măsurate sesiile, s-au recenzat coșurile, paturile și animalele, stabilindu-se noi dări. Noua reglementare anula înțelegerea din 1722 și consta în următoarele agravări: 2 florini de fiecare pereche de animale (cai, boi, vaci); cei lipsiți de animale de muncă erau obligați să presteze o sută de zile de muncă cu brațele, iar dacă domeniul nu avea nevoie de această muncă, țăranii erau obligați să plătească pentru 50 de zile cîte 4 groși pe zi. Iobagii care aveau cîte 3—4 fii, trebuiau să plătească cîte 2 florini pentru fiecare¹¹. Acest ordin al episcopului a agravat și mai mult situația țăranilor de pe domeniu.

Maria Tereza dispune Consiliului Locumtenențial anchetarea situației iobagilor din sudul Bihorului, împreună cu autoritățile comitatense. Și episcopul își trimite un reprezentant la fața locului, care prezintă actul înțelegerii din 1722, în momentul în care țăranii sînt pe cale de a deveni violenți¹². Comisia de anchetă procedează la interogarea a cîte 5—6 oameni — fruntașii comunităților — din fiecare sat, dar nu numai de pe domeniul Beiușului ci și de pe domeniile Vașcău și Beliu. Lucrările acestei comisii s-au desfășurat în cursul lunilor de iarnă ale anului 1750, procesele verbale de anchetă fiind încheiate la 19, respectiv 20 martie 1750¹³. Încă în timpul desfășurării anchetei, pentru a preîntîmpina acuzațiile de insubordonare care erau pe cale a fi formulate, locuitorii domeniului Beiușului, la care se adaugă acum și cei de pe domeniul Vașcăului, adresează mai multe memorii în cursul lunii februarie 1750, episcopului orădean și conducerii comitatului.

¹¹ *Ibidem*, f. 197—198

¹² H. Balázs Éva, *op. cit.*, p. 323

¹³ Procesele verbale de audiere a martorilor se găsesc la Arh. St. O., *fond Episcopia romano-catolică Oradea. Acte economice*, dos. 2323, f. 1—44, (districtul Beiuș), f. 45—66 (districtul Vașcău) și f. 67—77 (districtul Beliu). Toate trei sînt datele 19 martie 1750

În memoriul lor către comitat¹⁴, iobagii beiușeni se pling de excesele oficialilor domeniiali, în special de rechizițiile făcute cu ocazia sosirii pe domeniu a unor demnitari episcopali. Rechizițiile se fac prin execuții forțate, iobagii fiind obligați să le plătească soldaților veniți pentru rechiziții 3 mariași și 12 creițari pe zi, plus 2 itze de vin. Oficialii au colectat, tot prin execuții forțate, câte 5—6 florini din fiecare localitate, fără a indica destinația banilor. Cu această ocazie, au trebuit să plătească soldaților câte 9 creițari pe zi. Se pling și de maniera de lucru a soldaților, care, după sosirea într-un sat, îl bat crunt pe jude și numai apoi îi comunică motivul sosirii lor.

Țăranii îi acuză pe șpani de abuzuri în repartizarea obligațiilor: satele sînt obligate să dea cu 5—6 care cu lemne mai mult decît se cuvine, pe care le vînd apoi în folosul lor. Tot șpanii, mergînd prin sate împreună cu notarii domeniiali, iau în mod abuziv 12 mariași de la locuitori drept taxe. Este acuzat și provizorul din Beiuș, care le-a interzis țăranilor dreptul de ghindărit în pădurile domeniiale, pentru a-și putea duce turmele sale de porci în acele locuri, cîștigînd apoi mii de florini prin vînzarea lor. Duritatea provizorului frizează uneori bestialitatea. Îi amendează pe țăranii care își duc porcii în pădurile domeniiale cu 12 florini, spintecînd animalele țăranilor pentru a controla dacă nu au consumat ghindă. În fine, țăranii se pling de creșterea numărului funcționarilor domeniiali și ai soldaților, ale căror pretenții nu le mai pot satisface, toți fiind puși pe căpătuală.

Simultan cu memoriul adresat comitatului, iobagii domeniului Beiuș adresează și episcopului orădean un memoriu cu un conținut similar¹⁵, iar cei de pe domeniul Vașcău adresează și ei un memoriu către comitat¹⁶ — primul document cunoscut de noi, prin care aceștia participă la mișcarea din anii 1749—1751. Aceștia îl acuză pe provizorul din Vașcău că le-a luat în cursul anului 1749 câte 36 florini de localitate, iar în prima lună a anului 1750 alți 15 florini, fără a preciza pentru ce anume a luat acești bani. Cea mai grea obligație a țăranilor de pe domeniul Vașcăului o constituie însă prepararea și transportul cărbunilor necesari manufacturilor de pe domeniu. În cursul anului 1749 provizorul i-a obligat să transporte 30 de banițe de cărbuni, iar în 1750 a ridicat cota la 40 de banițe, lucru pentru care înainte cu două decenii domeniul îi plătea pe țărani. Soldații se poartă cu multă cruzime cu locuitorii; niște soldați au bătut o femeie gravidă, pînă ce aceasta a avortat. Soldații abuzează de iobagii închiși în arestul domeniului, luîndu-le câte 8 polture în schimbul eliberării. Și pe domeniul Vașcăului șpanii au obiceiul de a lua de la țărani câte 3 florini de fiecare dată cînd merg prin sate însoțiți de notari. Iobagii pretind comitatului să ia măsuri de ușurare a situației lor, ajunsă de-a dreptul de nesuportat.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 2324, f. 11

¹⁵ *Ibidem*, f. 14

¹⁶ *Ibidem*, f. 13

Aceste memorii au rămas — cum era de așteptat — fără nici un rezultat. La 19 martie 1750, locuitorii domeniului Beiuș încearcă din nou să obțină ușurarea situației lor, adresînd un memoriu scaunului de judecată comitatensă, pretinzînd să li se facă dreptate „conform ordinului majestății sale”¹⁷. Desigur și acest demers a rămas fără nici un rezultat favorabil lor.

Rezultatele anchetei efectuate de comisia comitatensă pe cele trei domenii sud-bihorene au fost net în avantajul țăranilor, comisia stabilind mult mai multe abuzuri decît sesizaseră țăranii în memoriul lor adresat împărătesei în octombrie 1749. Pentru a-l scăpa pe episcop de neplăcerile care se conturau în viitor, comisia dispune o confruntare între funcționarii domeniiali și țăranii iobagi, sperînd că aceștia nu vor putea demonstra faptele imputate oficialilor. Rezultatul este din nou categoric favorabil iobagilor, aceștia reușind să argumenteze temeinicia acuzațiilor formulate la adresa oamenilor episcopului, comisia fiind nevoită să admită dreptatea țăranilor și să promită — verbal — că va fi întocmit un nou urbariu, avantajos lor¹⁸. În același timp, reînțorși la Oradea, membrii comisiei raportează Consiliului Locumtenențial că nu au găsit sarcini în plus față de înțelegerea din 1722 și a reglementărilor urbariale¹⁹, memoriul țăranilor domeniului Beiuș neavînd, prin urmare, nici un suport.

Firește, comitatul nu întreprinde nimic în folosul țăranilor, nici după ce aceștia cer în mod categoric îndeplinirea promisiunilor și a poruncilor împărătesei. Sesizînd probabil incorectitudinea comisiei comitatense, țăranii revendică procesele verbale de anchetă pentru a le duce la împărăteasă, sperînd că aceasta le va face dreptate. Nici această cerere a iobagilor nu este luată în considerare, viceprefectul declarînd textual țăranilor: „Ce pot să fac eu? Vedeți că nu mă pot opune Excelenței Sale (episcopului Forgách — n.n.). Vedeți ce aveți de făcut, dar pe mine să nu mă mai rugați nimic!”²⁰, declarație care reflectă subordonarea totală a autorităților comitatului episcopului orădean.

Față de această situație, agravată și de încercările funcționarilor și soldaților domeniiali de a reprima mișcarea care se extindea tot mai mult, țăranii se hotărăsc să nu cedeze și să continue lupta. Iobagii se întrunesc în adunări secrete la Șebîș — în trei rînduri —, Totoreni și Talpe, unde hotărăsc să colecteze bani pentru cheltuielile de drum ale unei noi delegații la împărăteasă. Se conturează, odată cu mișcarea, și cîteva figuri de conducători, dintre care amintim pe Ursu Peci din Beiuș, Nicoară Purece din Șebîș, Mihai Lup din Rieni, Ioan Olah din Ioaniș — organizatorii adunărilor —, Buz Mihoc din Poienii de Sus, Chi-

¹⁷ *Ibidem*, f. 57

¹⁸ *Ibidem*, dos. 2323, f. 79

¹⁹ H. Balázs Éva, *op. cit.*, p. 323

²⁰ Arh. St. O., *Iond Episcopia romano-catolică Oradea. Acte economice*, dos. 2323, f. 79

rilă Mihai din Gurani, Nicula Nica și Petru Matei din Brădet, Ioan Chirilă din Valea Neagră de Jos, Nanu din Valea Neagră de Sus, Frujina Iștoc din Sudrigiu, Mihai Pasca din Păcălești, ș.a. Cei mai îndrăgiiți și mai consecvenți par a fi țărani din Ferice, Buntești, Târcaia, Bălăleni (Băleni), Lazuri, Rieni, Cresuia, Nimăiești, Talpe, Budureasa, Seșiște, Roșia, Sohodol, ș.a.²¹

La adunarea de la Sebiș din iulie 1750, participanții au hotărât să colecteze din fiecare sat câte 5 florini pentru cheltuielile de călătorie ale delegației care urma să prezinte împărătesei cel de-al doilea memoriu²². Delegația a fost desemnată de aceeași adunare și a fost compusă din Ioan Olah din Ioaniș, Ioan Staluț din Finiș, Ursu Peci din Beiuș, Nicoară Purece din Șebiș, Lung Mihai din Rieni, Gavrilă Ignat din Delani, trei sau patru țărani de pe domeniul Beliu, al căror nume nu ni s-au păstrat și notarul Sebastian Turcuț²³.

Comisia comitatensă care a anchetat starea de lucruri de pe cele trei domenii, a încercat să discrediteze mișcarea iobagilor bihoreni, pentru a-l salva pe episcop de acuzațiile care i s-au adus. Încercările s-au concretizat în probarea de a demonstra că mișcarea — care ia proporții tot mai mari în vara anului 1750 — a fost stîrnită nu de exploatarea la care erau supuși iobagii, ci de instigările dirigintelui poștei din Arad²⁴, pe de o parte, și de unii fruntași ai mișcării — nominal Ursu Peci din Beiuș, Nicoară Purece din Șebiș și Lup, alias Lung Mihai din Rieni — pe de altă parte, care ar fi obținut unele avantaje materiale de pe urma mișcărilor²⁵. Dar țărani protestează, relatînd cu exactitate gradul în care au fost implicați în mișcare cei menționați mai sus. În anul 1749 Laza Pascu, Sebastian Gaspar și Ursu Peci au promis dirigintelui poștei din Arad 20 de boi și 100 de florini, dacă acesta intervine pe lângă Martin Koncsok din Viena ca să apere interesele și să îi sfătuiască pe țărani cum să procedeze în demersurile lor de la Curtea imperială din Viena²⁶. În ceea ce-i privește pe cei trei iobagi, țărani declară că aceștia sînt tot atît de săraci ca și ei și nu au obținut nici un fel de avantaj material. La reîntoarcerea de la Viena a primei delegații a iobagilor, Ioan Antal, Gheorghe Sebestyén și Gavrilă Ignat au raportat adunării de la Sebiș asupra modului cum au cheltuit banii pe care i-au primit pentru călătoria de la Viena²⁷.

Al doilea memoriu a fost înaintat împărătesei în vara (august?) anului 1750 de o delegație a iobagilor de pe cele trei domenii²⁸, alta decît cea desemnată în adunarea de la Sebiș, care a fost descoperită de

²¹ *Ibidem*, f. 173

²² *Ibidem*

²³ *Ibidem*, f. 175

²⁴ *Ibidem*

²⁵ *Ibidem*, f. 174

²⁶ *Ibidem*, f. 175

²⁷ *Ibidem*, f. 174

²⁸ *Ibidem*, f. 78--86

autoritățile domeniiale și membrii ei aruncați în închisoare. Mult mai amplu decât primul, acesta prezintă cel mai complet tablou al stărilor de pe domeniile episcopiei de Oradea, constituind și el un document de mare însemnătate pentru studierea situației iobagilor de la mijlocul secolului al XVIII-lea. În același timp el relatează și evenimentele petrecute în perioada de timp care s-a scurs între predarea celor două memorii²⁹. Documentul este compus din trei mari părți, cuprinzând necazurile țăranilor de pe cele trei domenii, în ordine primul fiind al beiușenilor, urmat de acela al iobagilor din districtul Vașcău, apoi Beliu. Prima parte este asemănător cu memoriul predat în octombrie 1749, motiv pentru care insistăm mai mult numai asupra elementelor noi aduse de acest al doilea memoriu.

Al doilea memoriu debutează cu o nouă argumentație a cadrului juridic al obligațiilor țăranilor de pe cele trei domenii, aducând pe tapet privilegiile acordate de regina Izabella, soția lui Ioan Zápolya, cetățenilor orașului Beiuș pe la mijlocul secolului al XVI-lea, pe care iobagii îl prezintă ca fiind valabil pe întregul domeniu. Din cauza deselor războaie privilegiul s-a rătăcit și din această cauză a fost nevoie de o nouă reglementare a raporturilor lor cu stăpînul feudal, care s-a și făcut în 1722, prin atît de des amintita înțelegere cu episcopul Emeric Csáki³⁰, act care nu mai este respectat de episcopul Forgách și de oamenii săi. Țăranii reamintesc împărătesei dispozițiile pe care le-a dat — probabil — în fața lor, printre care și întocmirea unui nou urbariu, pe baza înțelegerii din 1722. Comisia comitatensă a anchetat realmente situația țăranilor. Aceștia reproșează comisiei faptul că nu s-au interesat de absolut toate pricinile înșirate în primul memoriu și nici nu i-a interogată pe bătrînii satelor despre *ruptură*, cu toate că ei le-au cerut aceasta în mod holărit, încă de la începerea cercetărilor. În plus, oamenii episcopului nu au ținut cont de rezoluția comisiei și de promisiunile ei, comportîndu-se și mai rău decît înainte „... ne înjură, ne bat, ne prăjesc, ne cheamă de colo pînă colo, fără milă, ... dacă cineva merge să se plîngă, ne trimit în batjocură la regină...”³¹, mulți țărani ajungînd în situația de a fi nevoiți a fugi de pe domenii. Țăranii amintesc aici principalul lor cap de acuzare împotriva stăpînurilor: în 1747 prefectul bunurilor episcopale, Laszkovics, a făcut din dispoziția episcopului o nouă conscriere a pămînturilor și animalelor iobagilor, fixînd noi obligații, mult mai grele. Întrucît domeniile nu au fost dispuse să se conformeze, oficialii domeniali au fost nevoiți să revină la vechiul sistem

²⁹ Memoriul scoate în evidență faptul că la ordinul împărătesei — care s-a dovedit foarte atentă la solicitările țăranilor bihoreni — comitatul a anchetat stările de lucruri de pe cele trei domenii (vezi nota 13), dar fără a îndeplini dorința țăranilor de a interoga pe bătrînii satelor asupra *rupturii*. Cu toate acestea comisia a găsit mult mai multe nereguli decît cite au înșirat iobagii, care au reușit să demonstreze faptul că memoriul lor prezintă stările reale

³⁰ *Ibidem*, f. 78

³¹ *Ibidem*, f. 79

de impunere, totuși au pretins de la țărani 4 000 de florini în plus, sumă scăzută apoi la 2 000 de florini din cauza rezistenței întâmpinate³².

Iobagii din districtele Vașcău și Beliu reproșează episcopului sporierea numărului funcționarilor domeniiali de peste 3 ori — 24 de soldați, doi șpani și un provizor la Vașcău, în loc de un notar, un șpan și trei soldați mai înainte, și un administrator și 10 soldați la Beliu în loc de un șpan și trei soldați. Diferența este și mai mare dacă se are în vedere faptul că înainte aceștia erau plătiți de episcop, iar acum de districte³³. Maniera în care se comportă acești funcționari domeniiali este revoltătoare. Dintre toți oficialii se detașează șpanul Grajczár, care din cauza exceselor constatate și de comisia de anchetă, a fost concediat, dar după plecarea comisiei a fost repus în slujbă. Acesta merge de obicei împreună cu un soldat care s-a făcut vinovat de moartea a două femei gravide și a fost aruncat în închisoare de comisia de anchetă, dar eliberat după plecarea ei și din nou angajat. Cei doi torturează din nou oamenii, avînd la activ opt oameni schingiuiți barbar în mai puțin de 5 luni, dintre care un bărbat de 80 de ani și o femeie de 100 ani³⁴.

Obligațiile țăranilor de pe domeniile Vașcău și Beliu sînt identice cu acelea ale beiușenilor, la ele adăugîndu-se și unele specifice. Pentru cei din domeniul Beliu sînt menționate obligațiile de întreținere și de asigurare a materiei prime pentru manufactura de sticlă de la Hășmaș³⁵, plătite la început și apoi transformate în obligații. În anul 1750 țăranii sînt obligați să ducă la manufactură 1 000 de stînjeni de lemne tăiate, 300 de căruțe de lemne din căzături, 1 100 cîble de cenușă, 80 de măji de potasă, 16 căruțe de argilă pentru cuptoare și oalele de topit, precum și transportul sticlei finite la Arad și Oradea³⁶. Din cauza multelor obligații de tot felul, forța economică a iobagilor a slăbit foarte mult, țăranii declarîndu-se incapabili a le satisface. Iobagii din domeniul Beliu s-au adresat cu puțină vreme înainte prefectului bunurilor episcopale pentru reducerea unor obligații. Acesta le-a redus cîte ceva, dar administratorul nu a fost dispus să țină cont de ea. Iobagii de pe domeniul Vașcău sînt înrobiți pînă peste puterile lor manufacturilor metalurgice de pe domeniul lor, care le-a supt toată vloga.

³² *Ibidem*

³³ *Ibidem*, f. 83

³⁴ *Ibidem*

³⁵ În prima parte a existenței sale, țăranilor li s-a promis că li se va plăti cu 2 groși un stînjen de lemne tăiate, transportul fiind asigurat de episcopie; 3 pulture pentru o mierță de cenușă; pentru transportul sticlei finite pînă la Timișoara 8 florini, la Arad 6 florini, la Oradea 4 florini (*Ibidem*, f. 84). Despre modul cum au fost respectate aceste promisiuni vezi și Veronica Covaci, *Manufactura de sticlă din Beliu în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Crisia*, III, Oradea, 1973, p. 223 și urm.

³⁶ Arh. St. O., *fond Episcopia romano-catolică de Oradea*, *Acte economice*, dos. 2323, f. 85. De remarcat faptul că deja în 1759 țăranii se plîngeau că lemnele trebuiau aduse de departe, semn al secătuirii pădurilor din imediata apropiere a manufacturii, ceea ce a impus mutarea ei în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea.

În încheiere țărani afirmă că au ajuns în situația că, ori să se adreseze împărătesei pentru ștergerea sarcinilor nedrepte, ori să fugă de pe domeniile episcopului din Oradea. Se mai menționează faptul că prima delegație aleasă pentru a aduce acest memoriu împărătesei a fost aruncată în închisoare, prefectul bunurilor episcopale amenințându-i pe țărani că vor fi alungați de pe domenii, iar bunurile le vor fi confiscate dacă vor avea curajul de a se adresa din nou împărătesei, ei înșiși mergînd la Viena în secret, cu frica în sîn și cu foarte puțini bani de cheltuială.

Situația devenind alarmantă pentru episcop, acesta foarte speriat scrie împărătesei că iobagii suportă și dublul sarcinilor pentru că au de unde, nu sînt chiar atît de săraci cum afirmă, reluînd vechiul leitmotiv al instigării țărănilor de dirigintele poștei din Arad și promițînd măsuri care să îi liniștească³⁷. Funcționarii domeniali pornesc o anchetă în rîndurile țărănilor, extrem de dură, pentru a-i depista pe conducători și „instigatori”³⁸. Primele represalii privesc pe 18 frunțați ai mișcării, printre care și Ursu Peci și Ioan Antal, care sînt condamnați la 200 de lovituri de bîtă și sînt alungați de pe domenii, acuzați fiind de instigare la alungarea funcționarilor și soldaților domeniali și refuzul satisfacerii obligațiilor către stăpînul feudal³⁹.

Țărani reacționează, refuzînd prestarea obligațiilor în muncă și achitarea taxelor, alungîndu-i din sate pe soldații domeniali, veniți pentru execuții forțate. Un raport al provizorului din Beiuș, datat 26 aprilie 1751⁴⁰, consemnează faptul că iobagii nu permit comercializarea vinului episcopal, obligîndu-i pe cîrciumari să vîndă în birturile de pe domenii vinurile țărănilor. Refuzînd să mai țină cont de orice ordine sau interdicții, țărani din Poienii de Sus, i-au bătut pe soldații care au mers în sat pentru o execuție forțată. Caracterizînd situația de pe domeniu, provizorul afirmă că puterea este în mîna țărănilor și că aceștia au zvonit că episcopul nu a avut curajul să se prezinte în fața împărătesei la chemarea acesteia și că a fost dus la Viena cu forța, de o companie de mușchetari, în timp ce prefectul Szentiványi a fost aruncat în închisoare din ordinul împărătesei.

Dar țărani nu s-au limitat la alungarea soldaților domeniali și la nesupunere față de șpani și administratori. Soldații imperiali cantonați în comitat au intervenit pentru pacificarea iobagilor. Dar aceștia din urmă i-au atacat și învins, luîndu-le armele le-au rupt, „... fiind cît pe aci să-i omoare”.

Și provizorul din Vașcău raportează tulburări serioase: soldații sînt alungați de pretutindeni, țărani refuză prestarea obligațiilor și îi ame-

³⁷ H. Balázs Éva, *op. cit.*, p. 324

³⁸ Arh. St. O., *Iond Episcopia romano-catolică de Oradea. Acte economice* dos. 2323, f. 173—175

³⁹ H. Balázs Éva, *op. cit.*, p. 331

⁴⁰ Arh. St. O., *Iond Episcopia romano-catolică de Oradea. Acte economice*, dos. 2323, f. 136 și urm.

nință pe aceia care le-ar efectua cu incendierea. În domeniul Beliu, țărani s-au adunat în păduri și refuză orice comunicare cu funcționarii domeniiali, amenințând cu incendierea întregului domeniu și părăsirea lui în masă⁴¹.

În timp ce tulburările cuprind întreg teritoriul celor trei domenii și amenință să cuprindă și alte zone din sudul Bihorului, la Oradea sosește dispoziția Consiliului Locumtenențial prin care toți funcționarii și soldații domeniiali sînt suspendați din funcții, urmînd să compare în fața unor comisii de anchetă, iar episcopul și viceprefectul comitatului sînt chemați la curtea vieneză⁴². Comitatul începe o nouă anchetă, de această dată și împotriva oficialilor, dar și a țăranilor. Însă mai mulți funcționari — șpani și notari — nu așteaptă începerea anchetei ci se refugiază de pe domenii, împreună cu aproape toți soldații, recunoscîndu-se vinovați de nenumăratele abuzuri și violențe reproșate de țărani⁴³. Se pare însă că mersul anchetei nu-i convinge pe țărani, că de această dată cererile lor vor fi rezolvate favorabil de oamenii comitatului — în care nu mai aveau de mult încredere —, și la o adunare de la 26 aprilie 1751 decid a se adresa a treia oară împărătesei, acuzîndu-i și pe episcop de lucrurile cunoscute și comitatul de refuzul de a le face dreptate⁴⁴.

La 1 iunie 1751, o delegație a țăranilor de pe cele trei domenii prezintă împărătesei un al treilea memoriu, care cuprinde un adevărat ultimatum⁴⁵. După ce reamintesc împărătesei cele două memorii precedente, o informează pe aceasta că ei s-au săturat să mai aștepte soluționarea problemelor lor de conducerea comitatului și să mai îndure cruntele răzbunări ale funcționarilor domeniiali care nu vor să țină seama de nici o putere și dreptate și, profitînd de prezența la curtea imperială a episcopului și a viceprefectului, au venit pentru tranșarea imediată și definitivă a problemelor lor.

Nu cunoaștem rezoluția imperială de pe marginea acestui al treilea memoriu al țăranilor bihoreni și nici rezultatul eventualelor tratative dintre episcop și delegația iobagilor săi nemulțumiți, în prezența Mariei Tereza sau a demnitarilor săi. Putem în schimb deduce urmările acestei mișcări a maselor țărănești din cele trei districte, care, în nici un caz *nu s-a încheiat cu înfrîngerea țăranilor* — după cum afirmă fără să argumenteze H. Balázs Éva —, *ci cu victoria acestora*.

Încă la 2 iunie 1751 prefectul bunurilor episcopale cheamă la Oradea, în fața scaunului de judecată, pe toți juzii și jurații satelor de pe cele trei domenii, precum și pe toți cei nemulțumiți sau delegații aces-

⁴¹ H. Balázs Éva, *op. cit.*, p. 329 și urm.

⁴² Arh. St. O., *fond Episcopia romano-catolică de Oradea. Acte economice*, dos. 2323, f. 136

⁴³ H. Balázs Éva, *op. cit.*, p. 331

⁴⁴ Arh. St. O., *fond Episcopia romano-catolică de Oradea. Acte economice*, dos. 2323, f. 136

⁴⁵ *Ibidem*, dos. 2324, f. 104–105

tora, pentru „... vindecarea durerilor locuitorilor și pentru dovedirea plîngerilor...” lor, promițînd judecarea pricinilor țăranilor conform legilor țării⁴⁶. Nu știm dacă adunarea a mai avut loc — foarte probabil că nu, avînd în vedere experiențele din trecut ale iobagilor cu oamenii episcopului —, în schimb cunoaștem decizia urbarială din 1 iulie 1751⁴⁷ care le dă satisfacție iobagilor, măcar în partea cea mai dureroasă a revendicărilor lor.

Această decizie urbarială fixează censul la 2 florini de sesie, nona și decima din cereale conform înțelegerii din 1722, sînt reglementate dările, este redus numărul funcționarilor — cîte doi de fiecare domeniu — și al soldaților, menținîndu-se în schimb obligativitatea lucrului la manufacturi, ceea ce ne îndeamnă să credem că la Viena au avut loc tratative între episcop și țărani.

Credem că nemulțumirile și unele frămîntări au mai continuat și în anii următori, întrucît decizia urbarială din 1 iulie 1751 suferă modificări la 2 octombrie 1751 și 6 aprilie 1752, fiind efectuate de însuși episcopul orădean⁴⁸ și de comisii imperiale la 22 noiembrie 1751 și 8 februarie 1758⁴⁹, ultiima fiind actul final al mișcării, întrucît în același an episcopul Forgách este destituit și mutat la Vác, pe motivul că nu a fost în stare să pună capăt numeroaselor memorii adresate curții în problema sarcinilor feudale de pe o parte și a celor religioase — care sînt ulterioare mișcării sociale — ale iobagilor români de pe cele trei domenii⁵⁰. Sarcinile de întreținere a manufacturilor de fier de pe domeniul Vașcău au fost soluționate prin închiderea lor în anul 1753⁵¹.

Sfîrșitul victorios al acestor mișcări țărănești de pe cele trei domenii sud-bihorene — sfîrșit puțin obișnuit în general unor mișcări sociale — alături de cauze de altă natură⁵², constituie, după părerea noastră, motivul pentru care marea răscoală din anii 1784—1785 condusă de Horea, nu s-a generalizat și în Bihor. Această victorie a constituit un îndemn pentru țăranii din zonele de cîmpie a Bihorului, care își intensifică acțiunile revendicative în tot cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea.

În fine, se cuvine a găsi o explicație poziției împărătesei față de cauza țăranilor iobași, pentru a nu lăsa loc convingerii cum că ea le-ar fi fost favorabilă *ab initio*. Examinînd situația ei, constatăm că, proaspăt ieșită din războiul pentru succesiune la tronul Austriei (1740—1748), Maria Tereza este obligată să reducă puterea marilor feudali de talia

⁴⁶ *Ibidem*, f. 63

⁴⁷ *Ibidem*, f. 215—218

⁴⁸ *Ibidem*, f. 225—228

⁴⁹ *Ibidem*, f. 229—230 și 232—233

⁵⁰ Ioan Popovici, *Manufacturile de fier de la Pocioveliște și Drăgănești din comitatul Bihor (1738—1753)*, în *Bihorea*, 1976, Oradea, 1977, p. 110.

⁵¹ *Ibidem*

⁵² Ioan Moza, *Frămîntări țărănești în Bihor în timpul răscoalei lui Horea*, în *Crisia*, VIII, Oradea, 1978, p. 537—547

episcopului catolic orădean, posesor al unor latifundii imense și conducător *de jure* și *de facto* al unui comitat întreg (episcopii orădeni erau și comiți supremi ai Bihorului, începînd încă din secolul al XV-lea) și, profitînd de orice prilej, să taie din prerogativele acestuia de stăpîn absolut. În străduințele sale de a impune politica absolutismului luminat, împărăteasa a trebuit să recurgă la unele măsuri împotriva nobilimii, măsuri de genul abolirii scutirii de impozite a posesiunilor funciare ale nobilimii și a interzicerii alungării țăranilor de pe moșii, începînd cu teritoriile ereditare (1751).

Atitudini asemănătoare acesteia față de cauza țăranilor de pe domeniile Beiuș, Vașcău și Beliu, în aparență favorabile lor, a mai avut și în cazul altor mișcări sociale, ca să amintim numai răscoalele din comitatele Vas, Zala și Somogy din Ungaria dintre anii 1765—1766 care sînt urmate de reglementările regimului de obligații ale țăranilor față de stăpînii de pămînt în mod relativ favorabil (1767), sau a răscoalei țăranilor din Croația din 1755, condusă de M. Kusić, la sfîrșitul căreia introduce un urbariu provizoriu (1756), de asemeni favorabil, ș.a. Iar faptul că primește delegațiile țăranilor nemulțumiți, le ia — probabil — apărarea în mod formal, inițiază chiar unele măsuri de îmbunătățire a soartei lor, dar avînd grijă de a nu se atinge de baza acestor raporturi. Metoda a fost folosită excelent și de Iosif al II-lea — vezi călătoriile lui Horea la Viena —, dar acesta a fost obligat de mersul ascendent al istoriei la concesiile mult mai mari decît Maria Tereza*.

LES MOUVEMENTS DES PAYSANS DU DOMAINES BEIUȘ, VAȘCAU ET BELIU A LA DEMI DU XVIIIe SIÈCLE

(Résumé)

L'auteur présente un mouvement peu connu des paysans des trois districts roumains du sud de Bihor, Beiuș, Vașcău et Beliu, qui se sont développés entre 1749—1751 et ont pris fin par la victoire de ceux-ci.

Exaspérés par l'exploitation à laquelle ils étaient soumis, tracassés par d'innombrables abus commis par les fonctionnaires domaniaux et soldats, les serfs livrent en 1749 un mémoire à l'impératrice Marie-Thérèse, demandant l'amélioration de leur sort, étant donné que le maître féodal — l'évêque catholique d'Oradea-n'est pas disposé à les aider. L'enquête ordonnée par l'impératrice découvre beaucoup plus d'abus et d'obligations illicites que les serfs ont énumérées dans le mémoire, mais le comitat ne prend pas de mesures de correction des états. Les fonctionnaires et

---

* Lucrarea a fost prezentată, într-o formă mai redusă, la sesiunea științifică de comunicări prilejuită de sărbătorirea a 150 de ani de la întemeierea Liceului „Samuil Vulcan” din Beiuș, la 11 noiembrie 1978.

les soldats domaniaux essaient de bloquer le mouvement qui était à peine au commencement, empisant encore de plus la situation des paysans. Les serfs décident pendant plusieurs assemblées secrètes d'envoyer un nouveau mémoire a Marie-Thérèse qui est aussi livré pendant l'été de l'anné 1750. Ce document démasque avec beaucoup de vigueur l'exploitation impitoyable à laquelle les paysans étaient soumis, constituant un bouleversant document d'époque.

En dépit de l'evidence des arguments appostés par les paysans et des résultats de la nouvelle anquête les problèmes des paysans ne sont résolus même par cette fois-ci. On essaie de compromettre le mouvement, les fonctionnaires coupables essayant de démontrer que le mouvement se devrait à certaines instigations et pas aux réalités sociales et économiques des domaines. Ce fait ainsi que la terreur aussi instaurée sur les domaines oblige les paysans de recouvrir à la force, ils refusent même de prester des obligations, ils chassent les soldats domaniaux, ils empêchent l'activité des manufactures sur les domaines, chassant mêmes les soldats impériaux qui sont envoyés pour calmer les esprits. Après de nouveaux mémoires et plaintes adressé aux autorités locales, les paysans s'adressent même pour la troisième fois à l'impératrice par un mémoire livré de 1. juin 1751. Cette fois-ci les paysans imposent à l'impératrice de prendre du mesures urgentes de correction de leur situation.

Obligée par le circonstances, l'impératrice décide de donner une satisfaction aux paysans mécontents pour lesquels on a fixé des tâches plus faciles, certaines revendications étant même résolues favorablement. L'évêche Forgach a été déplacé en une éparchie plus petite, cela étant une sanction du fait qu'il n'avait pas permettre fin au mouvement.

Le mouvement est fini par la victoire indiscutable des paysans, lui s'écrivant parmi les mouvements sociaux précurseurs de la grande révolte des paysans en 1784, conduit par Horea. Sa victoire explique d'un par pourquoi la révolte de l'année 1784 ne s'est pas répandue même dans ces regions limitrophes de l'aire de son extension.